

BİR TARİH KITASI ÖRNEĞİNDE METNİN İLK MUHATABI OLMAK

Nevin GÜMÜŞ*

ÖZET

Bir edebî metnin “ilk muhatabı olmak”, o metni ortaya koyanın iletmek istediği duyguyu/mesajı “doğru olarak anlayanlar” olmak demektir. Şiirin üst-dili kullanılarak iletilmiş olan manayı doğru olarak anlayanlar, bu üst-dili zaten çözümlenmiş olanlardır. Metin kurucusunun seçtiği kelimelerin anlamlarını, yapılan göndermelerle neyin kast edildiğini, kapalı verilen/verilmek durumunda kalınan bilgilerin ne olduğunu anlamak, şiirle ilk muhatabı arasında bir anlama problemi doğurmamıştır. Edebî bir metni anlamak ve bu yolda çeşitli usuller bulmak, sonraki muhatapların işi olmuştur. Bir metni ilk muhatabı gibi anlamak ne kadar mümkündür? Çalışmamızın problem alanı, bu soruyu “tarih konulu edebî bir metne” yönelterek cevabın bizi ilk muhataplarının anladığı anlama ulaştırıp ulaştırmayacağını sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Metin çözümlenme, Dîvân-ı Nazım, Râşid Tarihi, tarih kıt'ası, recm.

TO BE THE FIRST RECIPIENT IN AN EXTRACT OF A HISTORICAL KIT'A

ABSTRACT

“Being the first recipient” of a literary text means truly understanding the feelings/messages of the poet who has put them into words. Those who understand correctly the meaning of poem which is conveyed using upper- language are the ones who already possess this advanced language. The meanings of the vocabularies selected by the text writer, what meant though allusions and understanding the meaning of the information which

---

* Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı ABD ngumus_38@windowslive.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

is encoded/given in an obligation to encode have not been a problem between the poem and the one who handles it first. Comprehending a literary text and finding various procedures in this way has been the business of following readers. How much is it possible to comprehend a text as much as it's first recipient? Our study's aim is do question whether the answer takes us to the first addressee's understanding or not, while referring the literary text whose subject are about history.

Key Words: Text analysis, Dîvân-ı Nazîm, History of Râşid, historical kıt'a, stoning the death (recm).

Son yıllarda önemi artan disiplinler arası çalışmalarda birbirleri için “vesika” değeri taşıyan birikime en fazla sahip disiplinlerden ikisi, Osmanlı Şiiri ve Osmanlı Tarihi'dir. “Eğer Osmanlı'nın edebiyat ve tarih metinleri ortak değerlendirilmezse ne tarihimiz tam manasıyla aydınlatılabilir, ne klasik şiirimiz. Bunlardan birinin ayak izleri diğerinin satır aralarında bulunabilir. ...Olayları, edebî metinlerdeki ipuçlarından hareketle değerlendirip anlamadan, tarihî bir kronolojiler zinciri olmaktan nasıl kurtaramazsak, edebî metinleri tarih ile yüzleştirip yorumlamadan da şairin gerçeğine ulaşamayız.” (Pala 2003:14) Bilhassa edebî metinlerin tarih disiplinine kaynaklık etmesi devrin zihniyet anlayışını kavramak bakımından da önem arz etmektedir. “Seçilen çağ hangisi ise edebî ürünleri yaşama stiline varmada önümüze bir çok vesikalardan daha kestirme ve daha manalı olarak geniş ve zengin bir “anlayış” dünyasının kapılarını aralıyor.”(Ülgener 2006:29) Klasik Türk Edebiyatı metinlerinin tarih çalışmalarına belge sunmasının yanında şiirin de tarihî belge ile izah olunabileceğine dair bir örnek çözümlene bu çalışmaya konu olmuştur.

Edebî metin çözümlenmelerinde “anlam”a ulaşılması en kolay metinler, çeşitli nazım şekilleri vasıta kılınarak kaleme alınan tarih manzumeleridir. Zira bu manzumelerde “metnin kurucusu” ile “metnin okuyucusu” arasındaki anlama dair soruları, çoğunlukla şiirin kendisi cevaplar. Şiirde kastedilen anlam, şairin kaleminden çıkmış olan ve ilk muhataplarınca da anlaşılın anlamdır. Bu anlam, anlatan'a başvurularak doğrulanmadığı takdirde sözün tabîi bağlamı çerçevesinde metne bir takım sorular yöneltilir. Söylenen, kendisine söylenen, söyleme sebebi, sözün zaman ve mekânı gibi soruların, doğru anlamın ortaya çıkmasında rolü vardır. Ayrıca varlık

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

tabakalarına ayırmak veya disiplinler arası çalışmalar yapmak gibi uygun metotlar kullanarak da, bir edebî metnin kasd ettiği anlam'a ulaşılmaya çalışılır. Yine de anladığımız şey, aslında anlama imkânımızın olduğu kadardır/şeydir. Bütün bu araçlarla elde ettiğimiz anlam, doğru anlam mıdır? Bir şiirde sözün mü içindeki duygunun/mesajın mı önemi vardır? Eğer anlam "elde edilmek" istenen değil, "iletirmek" istenirse, bu durumda şairin duyguya/mesajını anlamak, doğru anlam'a ulaşmaktır. (Cündioğlu 1998: 18-22). Bununla birlikte, şairin devrinde de iletmek istediği mesajı rahatlıkla iletip iletmediğini bilmek önem arz etmektedir.

"Vak'alaşmış gerçeklerin araştırılması, değerlendirilmesi daha kolaydır. İnsanı hem fert, hem de cemiyet planında, vak'a halinde ele almaya çalışan bilgi sahalarından ikisi, tarih ve edebiyattır." (Tural 1990:212). Gerçek olay ve olguları dile getirmesi bakımından tarih manzumelerinin çözümlenmesi nispeten kolaydır. Verilmek istenen duygu/mesaja diğer şiir çözümlenmelerine karşın, tarih ilminin sağladığı zengin malzeme kullanılarak ulaşılabilir.

Kendi devrindeki kayda değer hadiseleri tarihleriyle bulduğumuz divan sahiplerinden Yahya Nazîm [1650-1727] beş divandan oluşan külliyyatının birinci divanında, "*Tevârih-i Muhtelif*" başlıklı bölümde yer alan 11 beyit miktarındaki tarih kıt'asında, bize 1091[1680/1681] tarihli bir acıyı haber verir. Müteessirâne bir üslupla kaleme alınmış olan ve "*Bat'ı uçurdu Beyâzî-zâde*" (1091) tarih mısraıyla sona eren manzumeden, Rumeli Kazaskeri Beyâzî-zâde'nin hükmü ile Batburun-zâde lakaplı bir zatın katledildiğini öğreniyoruz:

Batburun-zâde o pîr-i fânî
Başına olmuş idi âzâde

İtdiler töhmet-i ilhâd ana
Bir nice müfsid olup âmâde

Virmedi müfti-i devran fetva
Kimse râzı mı olur bî-dâde

Hüccet ile anı katl eylediler
Çok niza' oldu velî fetvâde

İtdiler keşt-i hayatın berbâd
Virdiler harmen-i 'ömrün bâde

Dem-i katlinde o pîrün hakkâ
Merhamet geldi dil-i cellâde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Oldı şâhidlerinin ekseri katl
 Karada kimi kimi deryade
 Nîk ü bed eyledüğü zâhir olur
 Herkesün bârgeh-i Mevlâde
 ‘Avf ide ma’siyyetin Rabb-i Gafûr
 Rûhını şâd kıla ‘ukbâde
 Gûş idicek bu musîbet haberin
 Kodı ahbâbını vâveylâde
 Rûhı pervâz idicek didi Nazîm
 “Bat’ı uçurdu Beyâzî-zâde” (1091)

Aruzun feilâtün (fâilâtün)/feilâtün/feilün (fa’lün) kalıbıyla yazılmış ve ab/ cb/ db biçiminde kafiyelenen manzume bir kıt’a-i kebîredir. Kinaye yoluyla söylenmiş tarih mısraı, söyleniş bakımından *manen tarih* sınıfına girer ve hesaplanması bakımından *tarih-i tamdır*. Harflerin kullanılışı bakımından *bütün harflerle söylenenler* grubuna girer. Ustalık gösterilmesi bakımından tarih çeşitleri içerisinde ise *sade söylenen tarihlerdendir*.

Şiir, 17. yüzyılda vuku bulmuş, sıradan bir kimsenin olağan şekilde katlini anlatmaktadır. Manzumede, katledilen Batburun-zâde, katle ferman veren Beyâzî-zâde, maktulü din ve imana mugayir söz söylemekle suçlayan şahitler, katli infaz eden cellat ve reva görülen haksızlık karşısında başta Nazîm olmak üzere vâveylada kalan ahbâb dışında başkaca isme ve meseleye dair bilgiye rastlanmamaktadır. Bu elîm vak’anın, iletmek istediği duygu/mesajla birincil muhataplarını derinden etkilediği muhakkaktır. Bugünkü muhataplarına dahi hüznün verebilme tesirini haizdir. Ancak bizim hissedebildiğimiz, metinden anlayabildiğimiz kadardır. Zira bu metin, Batburun-zâde’yi katle götüren olay/olaylar nelerdir? Başına buyruk oluşu ile ne kastedilmektedir? Kimler iftira atmıştır? Niçin ve nasıl bir iftiraya kurban gitmiştir? Katle verilen fetva niçin eleştirilmiştir? İftira atanların akıbetleri nasıldır? gibi bizi doğru anlama (ilk muhataplarının anladığı anlama) ulaştıracak soruları cevaplamaz.

Gerek Nazîm’in tercih ettiği nazım şeklinin bir tarih kıt’ası olması gerekse seçtiği kelimelerle devrinde infiale sebep olduğu anlaşılan bu olay için tarihî vesikalarda olayın yansımaları aramak gerekmektedir. Vak’a-nüvis Mehmed Râşid Efendi’nin(1659-1722) tarihleri arasındaki olayları kapsayan Râşid Târih’i, “Keyfiyyet-i Katli Patburun-zâde Mehmed Halife” (Râşid:370-373) başlığı altında, Batburun-zâde’nin katli olayının iç yüzünü anlatır. Bu iki metnin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/4 Fall 2010*

birleştirilmesiyle, şiirde tam olarak neyin anlatılmak istendiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Yine bu belge, şairin düşünce ve duygularının derecesini ve bunları rahatlıkla ifade edip edemediğine de ışık tutacaktır.

Tarihçi Râşid'e göre Batburun-zâde, Rûznâmçe-i evvel¹ memurlarından olup; laubâli hal ve tavırları, rind edası, keskin dili, alay ve mizah yollu sözleri ile kalp kırıcı üsluba sahip bir şahıstır: "Rûznâmçe-i evvel hulefâsından Patburun-zâde Mehmed Halîfe'nin evza' u etvârı laubâliyâne ve meşrebi rindâne olup hiddet-i lîsâna mâlik ve kelâmında hezl ü mîzâh mesleğine sâlik bir şahs-ı âteş-zebân idi." (Râşid: 370-371).

Dilini tutamayarak nice kalpler kırmış olan Batburun-zâde, aynı dairede çalışan memurlardan bir kaçının "imansızca sözler" söylediğine dair şahitlik edeceklerini işitir. Meseleyi devrin Şeyhülislamı Çatalcalı Ali Efendi'ye² iletir. Hakk'ı inkâra dair, katlini

¹Rûznâmçe-i Evvel, günlük varidat ve mesarifin yahut vuku'atın kaydına mahsus olarak "rûznâme" denilen yevmiye defterini tutan ve hazineye teslimatı mübeyyin parayı veren, makbuz manasına olarak "tezkire" veren memurların başının unvanıdır. Tutulan defterlerin adı "rûznâme" ve bu defterleri tutanların ismi "rûznâmeci" olduğu ve kanunlara bu suretle girmiş bulunduğu halde sonraları deftere "rûznâmçeci" denilmesi evvel ve sâni diye daha yüksek iki mertbe ihdası sırasında telaffuzdaki güçlüğü kaldırılması için olduğu zannolunur. Fatih kanunnamesinde (s. 26) "ehl-i mansıp" olarak gösterilen rûznâmeciler muayedeye dahil ve el öpmek şerefine nail idiler. Aynı kanunname (s.18) katipler mertbesinde sayılan rûznâmecinin teşrifat itibarıyla olan mevkiî şöyle tarif olunmaktadır. "Küttâb merâtibinde reis-ül-küttâb anın altına yeniçeri katibi, anın altına rûznâmeci, anın altına mukabeleci, anın altına tezkireci, anın altına reis katipleri oturur. Yine Fatih Kanunnamesine nazaran (s. 18) rûznâmeci, hoca makamında idi. Divana uzun yenli üst ile girerdi. Böyle olmakla beraber azl ve nasbı defterdarın elinde idi. Reis katipleriyle defterdar katiplerinin olmadıklarına ve mukataacı ve tezkireci gibi nispeten mühim sayılan memurlara takaddüm ettiğine göre rûznâmeciliğin epeyce yüksek bir memuriyet olduğu anlaşılır. (Pakalın 1993: 61-62)

²Çatalcalı Ali Efendi 1041 H.- 1631 M. de doğmuştur. Minkarîzâde dairesinden yetişmiş ve ondan mülazım olmuştur. Müderrislik ettiği sırada Fazıl Ahmed Paşa ile ordu kadısı olarak Girit seferine gitmiştir. Seferden avdette Selânik ve Mısır kadısı olmuş ve yerine gitmeden birdenbire Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. Hocası Minkarî-zâde yerine vezir-i azam Fazıl Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle şeyhülislam tayin edilerek İstanbul'dan orduya davet edilip Pravadi kasabasında Lehistan seferine giden orduya iltihak etmiştir. Minkarî-zâde'den mülazım olarak dokuz senede -Fazıl Ahmed Paşa'nın takdiriyle- süratle yükselerek şeyhülislam oluvermesi herkesi hayrette bırakmıştır. Ali Efendi on üç sene iki ay bu makamı muhafaza etti. Padişah IV. Mehmed'in muharebe esnasında memleket istilaya uğrarken av peşinde koşması her taraftan şiddetli dedikodulara sebep olarak kürsülerde padişah aleyhine vaazlar verdiği sırada Davud Paşa'da bulunan padişah tarafından sadaret kaymakamıyla beraber şeyhülislam da davet edilmiş ise de Ali Efendi: "Bizim o tarafa gitmemize ulemanın muvafakatı yoktur; emirleri ne ise ilam buyursunlar" cevabını göndermesi üzerine padişah gücenip dimağında fesat vardır

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

gerektirecek sözler sarf ettiğini iddia ederek yalan ve iftiralarla kendisini helak uçurumuna sürüklemek isteyenlere karşı, Allah'a ve Peygambere uygunsuz laf söylemekten çekinen bir derd-mend oluşunu anlatır:

“Harf-endâzlığı sebebiyle nice kulûbe dokunup kelimât-ı mülhîdâne sudûr eylediğine yine rûznâmçe kalemi hulefâsından bir kaçış şehâdet itmek sadedinde olduklarını istima' idicek şeyhülislâm efendiye varup küfre dâir mûcib-i katl olacak bazı söz sudûr itdi diyü efk ü iftira ile beni varta-i helâke ilkâ itme üzre birkaç husemâ' zuhûr idüp ben ise elhamdülillah vahdâniyet-i Bârî'yi tasdik ve ikrâr u şerî'at-ı mutahhara-i Muhammediye'den hâriç vaz'-ı nâ-hemvârda bulunmaktan tehaşşi ve istinkâf ider bir derd-mendim diyü şurût-ı îman ve İslâmı takrîr eyledikde...”(Râşid: 371).

Bu görüşme sonucunda, Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, yeterince adil ve doğruluğu herkesçe kabul edilmiş olan şahitlere ihtiyaç vardır, diyerek kimin nesi olduğu bilinmeyen cahillerin kasıtlı söz ve davranışlarının önemi olmadığı tesellisini verir: “Şeyhülislâm Efendi dahi, senün gibi sahîhü'l-i'tikad âdem hakkında bu güne hâlet-i sübûtiol makûle sana agrâz-ı dünyeviyyeleri olan cehele-i mechûlü'l-ahvâl şehâdetleriyle olmaz 'adl-i kâfi ve müselle-i sâfi şahidlere muhtaçdır diyü tesliyyet virdi” (Râşid: 371).

Ancak çocukluk çağından beri tanışıp görüştükları Rumeli Kazaskeri Beyâzî-zâde Ahmed Efendi³, aralarında eskiden geçen ta'riz yollu sözlerin de tesiriyle, gönlünü intikam düşüncesi kaplayarak mesuliyeti rivayet edenlere atıp altı aylık süre zarfında peygamber aleyhinde söz söylediğine şehadet edenleri dinleyerek katline hüküm ve hüccet vermiştir:

denilerek 1097 Zilkade ve 1686 Eylül'de müzakere bahanesiyle Yalı köşküne davet edilip geldiği gibi Bursa'ya sürgün edildi. Ali Efendi, altı sene Bursa'da oturdu. 1103 Cemaziyelâhır ve 1692 Şubatta Ebu Sa'id-zâde Feyzullah Efendi yerine ikinci defa şeyhülislam olmuş ise de iki ay sonra vefat etmiştir; ilim ve fazilet sahibi vakur ve seciyeli bir zat olup hiç kimseyi işine müdahale ettirmemiştir. Şeyhülislamlığı esnasında vermiş olduğu karar ve ilamlardaki isabeti dolayısıyla ulema ve bilhassa kadılar tarafından fetvaları pek muteber tutulmuştur. Fetevâ-yı Ali Efendi denilen bir fetva mecmuası vardır. (Uzunçarşılı 1982: 479- 480)

³ Beyâzî-zâde Ahmed Efendi, ilmindeki derin bilgisi ile mağrur olup, gayet asabî idi. İfrat derecesinde olan şiddeti ile halkın nefretini kazanmıştı. Azlinden sonra, Kanlıca'da yaptırmış olduğu yaliya çekilmiş ve orada ölmüştü. Bundan başka da bazı kimselerin kanına giren Ahmet Efendi, servet sahibi iken "yokluk kuyusuna" düşmüş "yıllardan beri Kanlıca civarında bina ettiği yalı ve bahçesi tamamen yıkılmış ve ağaçlar, çiniler ve taşları pulluk pulluk satılmış, o yüksek bina harap olarak, semaya yükselen yapı ve duvarları yıkılıp, yere yığılmıştır. www.uskudar-bld.gov.tr 22.09.2008”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

“Lakin Sadr-ı Rûm Beyâzî-zâde Ahmed Efendi ile beyinlerinde hengâm-ı sabâvetden berü mu’ârefe bazı ta’rîz-gûne kelimâtından dilgîr-i fikr-i intikâmı el-uhdeti ‘ale'l-râvî zamîrinde câygîr iken bundan akdem recm maddesinde hüccet virdiğin takbîhe dair mîzâc-âmîz sözler söylemesi mevlânâ-yı müşârün-ileyhin renciş-dîrîn-i hâtırın tekdîr itmekle el-eûzübillah altı ay mikdârı şân-ı nübüvvete muhâl bir kelime-i zemmiye cesâret itmek üzere şehâdet idenleri istima’ idüp katline hükm ü hüccet virmele...” (Râşid: 371).

Nazîm, bu katlin asıl nedenini şiirinde söylemez. Râşid Tarihi’ndeki bilgilerden; Beyâzî-zâde’nin, Osmanlı’da kaynaklara geçmiş tek recm vak’ası olduğu söylenen olayda, delil gösterip cezayı infaz ettirîşini kınayan Batburun-zâde hakkında, bunu bir fırsat bildiği anlaşılmaktadır.

Râşid, Batburun-zâde’nin katline giden yolun “bundan akdem recm maddesinde hüccet virdiğin takbîhe dair mîzâc-âmîz sözler söylemesi”(Râşid: 371) olduğu bilgisini aktarmaktadır. Anlaşıyor ki, Beyâzî-zâde’nin Batburun-zâde ile ilgili yalan ve iftiralara itibar etmesinin sebebi hatırdaki bu eski incinmedir.

Bu ifade, Batburun-zâde’nin “kınadığı ve eleştirdiği” için ölümüne sebebiyet veren 17. yüzyıldaki recm uygulamasını da, merak konusu yapmaktadır. Şiirdeki duygu/mesajı daha iyi anlamak için, recm cezasının Osmanlı hukukundaki şer’î ve örfî kaynaklardaki yeri, uygulamada ne tür tutumların sergilendiği ile ilgili konuların da bilinmesi gereklidir. Recm suçunun oluşması ve ispat edilmesi gibi unsurların zorluğundan, bu suçun fıkıh kitaplarındaki şer’î uygulamalardan çıkıp kanunnamelerdeki örfî uygulamaların kapsamına girdiği anlaşılmaktadır⁴.

1680 tarihli recm vak’asından bahseden çeşitli kaynaklarda, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa’nın Silahdar Târihi diye bilinen eserine atıfta bulunmaktadır⁵. Bu olay muhtelif eser ve çalışmalarda;

⁴ Recm cezası ve Osmanlıdaki uygulamaları hakkında geniş bilgi için bk. (MUTAF 2008: 573- 597)

⁵ Osmanlı Tarihi’nde ilk ve son defa vuku bulmuş recm (taşa tutularak idam) olayı şudur: Aksaray semtinde, Kavaf Abdullah Çelebi adında bir kimsenin karısı, bir kumaşçı Yahudi ile uygunsuz durumda yakalanmıştı. Şeriatte recmi icap ettiren zina fiilinin göz ile görülmesi şarttı. Beyâzî-zâde, bu gibi hallerde suçun göz ile görülmesinin imkânsız olduğunu söyleyerek, baskını zinanın vukuuna kanaat için kâfî telakki etti. Erkeğin idamına, kadının taşa tutulmasına hükmetti. Abdullah Çelebi’nin hatunu, Sultan Ahmet Meydanı’ndaki Burmalı Sütun dibinde göğsüne kadar toprağa gömülerek, büyük şehrin tutucu halkı tarafından taşla 'keşkek' (linç) edildi. Bu olayda, ilk defa taş atanın kadının kardeşi olduğu rivayet edilir. Vak’a günü orada bulunan ve faciayı bizzat gören Müverrih Fındıklılı Ahmet Ağa tarihinde: "Üsküdar Sarayı’nda bulunan Padişah dördüncü Mehmet, ben de göreyim, diyerek, dokuz çifte saltanat

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Osmanlıda ilk ve son kez uygulanan recm vak'ası ya da kaynaklara geçmiş tek recm vak'ası gibi ifadelerle anılmıştır. Oysa, "...Şer'îye Sicillerinde zina suçuna verilen cezalarla ilgili çok sayıda kayda rastlamak mümkündür."(Mutaf 2008: 585) Bu vak'a sadece Silahdar Târihi'nde tespit edildiği için doğruluğu tereddütle de karşılanmıştır. Silahdar Târihi'nden başka kaynakta geçmediği söylenen bu recm vak'asına dair bilgiler, Râşid Târihi'nin sayfaları arasında da "Vukû'-u mâde-i garîbe-i recm" başlığı altında yer almaktadır:

"Âsitâne-i sa'âdetde Aksaray semtlerinde haffaf 'Abdullah Çelebi nâm şahsın hâtunu yine ol mahalde karib dükkânı olan bir bezzaz yahudi ile hâlet-i mücâma'atda bulunmak üzere şehâdet ve haklarında bir mûcib-i şer'-i şerîf hükm ü hüccet olundu. Bu keyfiyetin tasrih-i fukahâ üzere kalîl-i fi'l-mukahhal muâyenesi lâzım ve bu gûne müşâhede düşvâr olduğuna herkes câzim olup sadr-ı İslâmdan bu vakte dek sübût ile ikâmet-i hadd-i zinâ bulmadığı tahkik ve bu işde hayli taharri ve tedkik iktizâ iderken sadr-ı Rûm Beyâzî-zâde Ahmed Efendi birkaç meşkûku'l-'adl şâhidler istimâ' ve zünûn ü şübehâta 'ittibâ idüp hüccet virmeğın Sultan Ahmed Han câmi'-i şerîfi pîş-gâhında ejdehâ tasviri olan mahalde bir çukur hafr u ihzâr olundu. Nedret-i vukû'una ve bu hükm-i garîbenin şöhret ve şüyû'una binâ'şehriyâr-ı kâmkâr hazretleri dahi meydân-ı mezkûre nâzır olan Fazlı Paşa sarayını teşrif buyurup husûs-ı mezbûr ma'lûm-ı sığâr u kibâr olmağla meydân-ı câmi'-i Sultan Ahmed Hân'ı terâküm-i zihâm-ı enâm ile mahşerden nümû-dâr olmuş idi. Ol 'avret ile yahudi-i mezbûru habsden ihrâc ve ihzâr u mezbûreyi hafr olunan çukura kollarına dek gömdüklerinden sonra cem' olunan nâsın her biri bir taş atup recm ile helâk eylediler. Yahudi-i mesfur ser-pençe-i kahr u tedmirden tahlis-i giribân-cân ümidiyle bir gün makdem şeref-i İslâm ile müşerref ve yevm-i mezburda 'ırza-i şemşîr-i telef oldu.'" (Râşid: 362- 363).

Olayın devrin başka kaynaklarında da geçme ihtimali muhtemeldir. Bu iki kaynakta geçen bilgilerden de anlaşıldığı üzere, zina fiili İslam hukukuna göre had cezasını gerektiren bir suç olmasına rağmen suçun ispatının zorluğu sebebiyle Osmanlı'da daha farklı uygulamalar tercih edilmişken 17. yüzyıldaki bu infaz büyük tepki toplamış ve recmin ispatının zorluğu vurgulanmıştır: "...Bu keyfiyetin tasrih-i fukahâ üzere kalîl-i fi'l-mukahhal muâyenesi lâzım ve bu gûne müşâhede düşvâr olduğuna herkes câzim olup sadr-ı İslâmdan bu

kayığı ile Sarayburnu'na geçmiş ve At meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'na gelmişti. Vaktin Şeyhülislâmı olan Çatalcalı Ali Efendi, şahitler işi büyüterek anlattıkları için, Allah'tan korkarak fetva vermekten çekinmişti." www.uskudar-bld.gov.tr 22.09.2008

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

vakte dek sübût ile ikâmet-i hadd-i zinâ bulmadığı tahkik ve bu işde hayli taharri ve tedkik iktizâ iderken...” (Râşid: 362).

17. yüzyılda ulema arasında dahi, yetersiz delillerle gerçekleştirilen recm vak’ası ile ilgili tartışma ve tepkilere Batburun-zâde’nin de katıldığı anlaşılmaktadır. Onun ölüm sebebi, recm vak’asına yüksek sesle gösterdiği tepkinin cezalandırılışı olmuştur.

Târih-i Râşid’de Batburun-zâde’nin infazının günü ve yeri de belirtilerek infazın başı uçurularak gerçekleştirildiği bilgisi kayıtlıdır. “...mâh-ı şâbânü’l-muazzamın tokuzuncı günü Kağıthânedeki huzûr-ı humâyunda bilâ-aman katl-i ser-perîdesi bâb-ı humâyûn pîş-gâhına nakl olundu...” (Râşid: 371) Bir iftiraya kurban giden Batburun-zâde hakkında, her sözünde bir kalp kırıcılık ve îma yollu dokundurma bulunsa da İslâma riayet ettiği herkesin malumudur, der devletin resmî tarihçisi: “Katil-i mezbûr egerçi her kelâmında igbirâr-ı kulûbe bâ’is ve harf-endâzlık ile meşhûr olup lakin merâsim-i İslâma mürâ’at üzre olduğu ma’lûm-ı cumhur idi, diyü mezkûrdur.” (Râşid: 371).

Fetvada çok niza’ olduğunu söyleyen Nazîm’in, sözleriyle neyi kasd ettiğini tarih sayfalarından anlıyoruz. “Husûsen bu makûle da’va-yı hissiyede şevâ’ib-i şüphe ve garazdan sâlim olup olmadığı ‘ahd-i şâri’den kemâyenbaği tedkik ü tekâdüm-i zaman ile şuhûd-ı tefsik olunurken bu maddede harâret-i derûn ile ne fikr-i akvâl-i e’imme-i içtihad ve ne Şeyhülislâm Efendinin hilâfına virdikleri fetvâlara i’tidâd idüp şemşîr-i hükme zag virdiler bi-Emrillâhi Te’âla” (Râşid: 372) ifadeleriyle bu derece hissi davalarda art niyet ve şüphe kusurlarından sıyrılıp şeriatın gerektirdiği incelemeler ve zaman aşımı gözetilerek birisine kabahatli deme yoluna gidilirken bu hususta hararetle karar verilmiş, acele edilmiştir. Ne içtihad “Şer’î bir hükme zan hasıl etmek için fakih olan zatın kitap ve sünnetden hüküm çıkarmak suretiyle din emrinde şerâyi’ koymasının yerinde kullanılır bir tabirdir” (Pakalın 1993:29) sahibi imamların ifadelerindeki fikirlere müracaat edilmiş ne de şeyhülislamın konuya muhalif fetvalarından yardım alınmıştır. Nihayet hüküm kılıcı bilenip hayat gemisi sele, ömür harmanı yele verilmiştir.

Nazîm’in de zikrettiği Batburun-zâde’nin katline sebep olanlarla ilgili bilgi Râşid’de detaylı olarak geçmektedir. Yalancı şahitlerden birinin adıyla her ikisinin de akıbetini haber verir. Şahitlerin ikisi de Batburun-zâde ile aynı kalemde olup birisinin adı Deli Halil’dir. Aradan fazla zaman geçmeden cariyesinin suikastıyla evinde ölü bulunmuş, ettiği iftiranın cezasını bulmuştur. Diğeri yine kısa sürede zaruret ve ihtiyaç belası ile rezil rüsva olmuştur: “...husûs-ı mezbûra şehâdet iden şâhidlerin biri yine Rûznâmçe hulefâsından

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Deli Halil nâm bir ehl-i keyf âdem olup zaman-ı kalilde câriyesinin su'-i kasdıyla hânesinde maktul bulunup mazhar-ı cezâ-yı bühtân ve biri dahi yine kalem-i mezbûr hulefâsından olup ol dahi az zamanın içinde belâ-yı fakr u fâka ile üftâde-i hâk-i hazlân oldu." (Râşid: 372).

Nazîm, şiirinde Rumeli Kazaskeri Beyâzî-zâde Ahmed Efendi'nin akıbetine değinmemektedir. Ancak Râşid Efendi, Beyâzî-zâde'nin evvelce sabit fikirle verdiği recm kararına dair hasıl olan şaşkınlıktan dolayı akıl ve şuur sahiplerinin kendisinden nefret ettiği, acayip işleriyle halkın kınamasına sebep olmuş halde iken bu konuda da bütün ulemaya karşı gelerek korkusuz adımlarıyla küçük ve büyük herkesin nefret etmesine sebep olduğu ve halkın gözünden düşüp ikbal göğünden yere çakıldığı bilgisini verir: "Kazasker müşârün-ileyh mukaddemâ sübût ile hüccet virdiği recm ahvâli dahi garâ'ib vukû'undan nâşi menfûr-ı erbâb-ı 'akl u şu'ur olan e'âcib-i umurdan olup bâ'is-i ta'n-ı cumhur olmuş iken bu maddede dahi 'amme-i ulemâyâ muhâlif ve mu'ârıza birle bî-pervâ tenfir kılıp sıgâr ve kibâre bâdî olmağla nazar-ı ihtirâm-ı nâsdan sâkıt ve kevkeb-i ikbâli hâbit oldu." (Râşid: 372).

Recm hükmüne dair tenkitler devam ederken Batburun-zâde'nin katli de, Beyâzî-zâde'nin şahsi ve mesleki tenkitlere maruz kalmasına sebebiyet vermiştir⁶. Şeriatın ceza hükümlerini tatbik ve Hakk'ın şeriatını ifada, düşünce ve tedbiri kıt olan adamların sözüne kulak verip şüpheli hususların ardından giderek asıl maksadının icrâ-yı hudûd olmadığını belli eden Beyâzî-zâde halktan işittiği dedikodu ile hüküm ve fetva vermektedir:

"Bu maddelerde zuhûra gelen harekâtından hudûdullâhi icrâ ve Hakk-ı şerî'at-ı mutahharayı îfâda seyf-i sârim ü hâkim-i hâsım olmak üzere medh ü atrâsına bâ'is olmak îcâb ve teveccüh kılıp nâsı isticlâb itmek melhûz iken ricâl-i asr ittifâkı üzere bu da'vaların istima'-ı zünûn ve şübehâta ittibâ'ı gâlibâ asıl maksûd icrâ-yı hudûd olmadığından kendüye câlib-i teveccüh ve ikbâl olacak iken sâlib-i hüsn-i zan kulûb-i ricâl oldu diyü zafer bulduğumuz tarihler nâtik ve bu vakte dek ekser nâsdan mesmu' olan kıyl ü kâl dahi ana muvâfık olup kazasker müşârün-ileyh bu maddelerde vuku'a gelen hikmetlerinden ahkâm-ı şer'-i Muhammedî medlûl-i zevâhir iken kasd u garazı şu idi bu idi diyü su'-i zan revâ olmayup نحن نحكم بالظاهر والله يتولى السرائر "Biz ancak zahir olan insanın dış görünüşüne hüküm veririz.Vallahi ancak Allah bilebilir, Allah'ın

⁶ İstanbul'da bu olayın yankıları uzun süre devam etti ve konuşuldu. Olayın ilginç yanı da devrin ulemasının kararı veren Beyazî-zâde Ahmed Efendi ile selâmı sabahı kesip onu boykot etmesiydi. www.kenthaber.com 11 Eylül 2004

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

hükünden kaçmak ve bu hükme gelmek istemeyenlerin içinde sakladığı sırları.”⁷ demek münasip idiği zâhirdür vallahu'l-a'lem” (Râşid: 372- 373).

SONUÇ

Hakkında tarih manzumesi yazmaya değer kişiler ve onların yaşadıkları ile yaptıklarına dair övgü, sevinç, hamaset, üzüntü gibi duygularla tarihini de vererek manzumeler tertip etmek bir Divan Şiiri geleneğidir. Bu manzumelere konu olan tanınmış simaların yanı sıra şairin aile fertleri ve yakın dostları da bilhassa ahirete göç edişleriyle anılmışlardır. Çözümlemeye çalıştığımız şiirde anlatılan, Batburun-zâde'nin katledilişi, ilk bakışta kalbî ve vicdanî teessürle şairi etkilemiş bir vak'anın şiirleştirilmesidir. Şiirin konusu olan Batburun-zâde'nin katli ve bu katlin gerçek sebebi tesir bakımından, zamansal sürekliliğini yitirmiştir. Bu sebeple şiir, katlin haberini iletmış olsa da olayın aslını ve ölümün sebep olduğu matemi hissettirmekte yetersiz kalmaktadır. Şiirde anlatıcı şairin kendisidir. Devrin okuyucusu için “merak edilen” bir konuyu seçmiştir. Şairin kullandığı gerçeklik tarihî bir olay olup bir acıyı, bir gerçeği haber verir. Okuyucunun edebî değerden çok hakikate yoğunlaşması beklenmektedir. Nazîm şiirinde yorum yapıp hüküm vererek varlığını hissettirmekte, anlattığı konudan kendisini soyutlayarak bir seyirci tavrı takınmamaktadır. Anlatı açısı içten dışa doğrudur. Nazîm'in vefalı kalemi muhabbet beslediği Batburun-zâde Mehmed Halife'yi unutmamıştır. Delillerin yetersizliği, şahitlerin yeterince adil ve sözüne itimat edilen kişiler olmaması, sadece şahitlerin değil ulemanın da şahsi kin ve garazla hareket etmesi, içtihat sahibi imamların ve şeyhülislamın konuya ilişkin görüşlerine müracaat edilmemesi 17. yüzyılda Osmanlı Hukuk Sistemindeki çatlakların da seslendirilişi olup temsil kabiliyeti taşıyan bir modelle meseleye dikkat çekilmiştir. Anılan recm vak'ası ile Batburun-zâde'nin katli, aynı yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Şairin anlatımında kullandığı zaman, yakın geçmiş zamandır. Şiir her şey olup bittikten sonra kaleme alınmıştır. Şiirde bize iletmek istenen duygu/mesaj ise, “Batburun-zâde'nin katline ferman verilmesinin altında yatan asıl sebep olan 17. yüzyıldaki recm uygulamasına, yüksek sesle gösterilen tepkinin cezalandırılışıdır.” Şiir, ancak bir tarihi vesikanın yardımını alarak katlin gerçek sebebini bilmemize ve ilk muhatapların hissettiği hüznün derecesini anlamamıza izin vermektedir.

⁷El-Fevaidü'l-Mecmua adlı eserde "Bu sözün hadis olarak aslı yoktur" ifadesi yer almaktadır. (eş-Şevkani: 200)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

KAYNAKÇA

- CÜNDİOĞLU, Düccane, **Kur'ân'ı Anlama'nın Anlamı**, IV. baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.
- EŞ-ŞEVKANİ, Muhammed bin Ali (Tarihsiz), **El-Fevaidü'l-Mecmua**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye.
- GÜMÜŞ, Nevin (1992), YAHYA NAZİM DÎVÂNI I (İnceleme-Metin), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- MUTAF, Abdülmecid, “**Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar**”, Turkish Studies, Volume 3/ 4 Summer, s. 573- 597 (2008).
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993.
- PALA, İskender, **Akademik Dîvân Şiiri Araştırmaları**, L&M Yayınları, İstanbul 2003.
- RAŞİD, Mehmed Efendi, **Târih-i Râşid**, C.I, Matba'a-i Amire, İstanbul 1282.
- TURAL, Sadık Kemal, **Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler**, Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, 21-26 Mayıs 1984, Bildiriler, s. 211-221, Elazığ 1990.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1982.
- ÜLGENER, Sabri, **Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler**, Derin Yayınları, İstanbul 2006.

www.kenthaber.com (11.Eylül. 2004)

www.uskudar-bld.gov.tr (22.09.2008)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*